

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ЧАСОПИС
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Науковий журнал

<p>Засновано 2009 року</p>	<p>Головний редактор: А. І. Луцький</p>
<p>Засновник:</p>	<p>Відповідальні редактори: Л. І. Рябошапко, М. М. Мацькевич, Р. В. Зварич, В. В. Книш</p>
<p>Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького</p>	<p>Відповідальний секретар: Л. М. Ілин</p>
<p>Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького</p>	<p>Секретар: О. М. Петрів</p>
<p>Свідцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 17075-5845 Р від 08.10.2010 р. Виходить 2 рази на рік</p>	<p>Комп'ютерна верстка: І. Г. Петрів</p>
<p>Мова видання змішаними мовами: українська, російська, англійська Рукописи не рецензуються і не повертаються За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори</p>	<p>Дизайн: І. В. Гребенюк</p> <p>Коректура: І. В. Данилюк</p> <p>Адреса редакції: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35 Тел.: (0342) 77-18-45 Факс (0342) 77-62-82 E-mail: redakcijafup@gmail.com</p>

10, 2014

ISSN 2078-6743

© Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького, 2014 р.

УДК 34

Університетські наукові записки
Часопис Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

Вип. 10, 2014

У часописі досліджуються проблемні питання сучасної української юридичної науки, здійснюється розробка проблем державотворення в Україні, наукових концепцій щодо вдосконалення законодавства, а також висвітлюються актуальні питання у галузі економічних наук, розвитку національного та світового господарства.

The journal researches problem questions of modern Ukrainian juridical science. Elaboration of problems of state creation in Ukraine, scientific concepts concerning improving of legislation is being realized. Topical questions in the sphere of economic sciences, development of national and world economy are elucidated.

Виходить два рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 17075-5845 Р від 08.10.2010 р.

Журнал «Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького» включений до переліку наукових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора й кандидата юридичних наук (постанова президії ВАК України від 26.01.2011 р. № 1-05/1)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
(протокол № 5 від 30.12.2014 р.)

Авторські права застережені.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

Передрук опублікованих матеріалів здійснюється з обов'язковим посиланням на джерело.

ISSN 2078-6743

© Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького, 2014 р.

УДК 347.9(477)(075.8)

Остафійчук Людмила Аурелівна



РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СИСТЕМІ АКТИВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

У статті розглядається роль судових рішень в законодавчо-нормативній системі права України, впровадження судового прецеденту як джерела права, а також вплив рішень Верховного Суду України, прийнятих з принципових питань по застосуванню норм права, які по різному вирішуються нижчестоящими судами, на подібні правовідносини.

Ключові слова: Верховний Суд України, джерело права, діяльність суду, правовий акт, судова практика, судовий прецедент.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються протягом останнього десятиліття в процесі судової реформи в Україні, зобов'язують нас переглянути своє відношення до активів, які приймаються цією гілкою влади. Сьогодні, коли в результаті судової діяльності нормативні акти (як закони, так і підзаконні акти) втрачають юридичну силу, тобто чинність, та припиняють регулювати суспільні відносини, неможливо ігнорувати той факт, що судова практика реально стала джерелом права. Це ставить перед наукою і практикою завдання, пов'язане із з'ясуванням ролі та місця судової практики у системі правового регулювання, вимог, що ставляться до рішень прецедентного характеру, їх обов'язковості.

Саме з цієї точки зору розглянемо підстави для постановки питання про судову практику та судовий прецедент як джерело права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформативною основою дослідження стали публікації та дослідження щодо ролі прецедентного права у системі права за допомогою яких вирішуються прогалини у законодавстві і формуються основи застосування чинного законодавства у подібних правовідносинах у працях Л. Н. Завадської [3], Давида Рене [2], Д. В. Кухнюка [8], М. В. Кучина [9], О. Ф. Скаун [12], а також зміни в законодавстві України, які надали право Верховному Суду України приймати судові рішення, які можна вважати джерелом права.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі судового прецеденту в законодавчо-нормативній системі права України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судова практика являє собою досвід індивідуально-правової діяльності судів, який формується за результатами застосування норм права при розгляді судових справ. В теорії права умовно розрізняють три види судової практики: поточну, прецедентну та керівну. Під поточною практикою розуміють досвід застосування законодавства, відображений у рішеннях судів по конкретних юридичних справах, в яких лише намічаються підходи до вирішення тої чи іншої категорії справ. Прецедентна практика – це досвід застосування законодавства, відображений у рішеннях вищих судових органів по конкретним справам, рішеннях принципового характеру, так як поточна правозастосовча практика свідчить про неоднозначне розуміння

(тлумачення) правових норм, в результаті чого за одних і тих же обставин справи приймаються протилежні рішення. Керівна практика – це досвід застосування законодавства, що відображений у актах центральних органів судової влади, який містить формулювання у вигляді нормативних приписів за результатами узагальнення практики застосування норм судами. Значення судової практики у системі правового регулювання суттєве (під судовою практикою розуміється не діяльність суду з розгляду конкретних справ, а підсумок цієї діяльності), так як судові рішення іноді вирішують питання прогалин у законодавстві, а також стають взірцем розуміння і застосування існуючої правової норми.

Конституцією України закріплено право Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими органами виконавчої влади, а також органами судової влади в межах повноважень приймати правові акти. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 91) [5]. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ст. 106) [5]. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання (ст. 117) [5].

Акти судової влади по відношенню до актів інших гілок влади мають специфічні риси, так як побудовані за певними правилами юридичної техніки, з використанням специфічних термінів та понять. Незважаючи на спільні риси, акти судової влади характеризуються великою різноманітністю, яка пов'язана, насамперед, з розмежуванням компетенції судів. За своєю правовою природою акти судової влади відносяться до категорії правозастосовчих, так як вони приймаються відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу. У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права) (ст. 9) [7].

Таким чином, підзаконність актів судової влади визначається підзаконністю діяльності самого суду, який у своїй діяльності не має права відступати від вимог закону. Іншими словами, акт судової влади має індивідуальний, правозастосовчий характер і, як правило, не утворює особливих правил, що можуть бути використані в інших випадках [3, с. 9]. Прийняття судового рішення є результатом судової діяльності, в якому у повному обсязі відображається влада суду. Судовий розгляд справи закінчується прийняттям судового рішення, яке є результатом діяльності судів загальної та конституційної юрисдикції. Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України (ст. 124) [5]. Таким чином, судові рішення це акт державної влади, який може бути прийнятий виключно судом.

Судове рішення є актом застосування норм права до конкретних правовідносин, прийнятим на основі закону та у порядку встановленому процесуальним законом. Відповідно до процесуального закону судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального

права з урахуванням юридичної сили правового акта в ієрархії національного законодавства, що регулює спірні правовідносини, подібні правовідносини (аналогія закону), або за відсутності такого закону – на підставі конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права), принципів верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини при дотриманні норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені під час судового розгляду справи (у судовому засіданні, у порядку скороченого чи письмового провадження) з урахуванням щодо належності та допустимості доказів або обставин, які не підлягають доказуванню, та висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними [10; 11].

Законодавець також визначив і інші вимоги до судового рішення: зрозумілість судового рішення полягає в логічному, чіткому, переконливому викладенні змісту рішення. Чіткість викладення передбачає, зокрема, що: терміни, вжиті у судовому рішенні, відповідають тому змісту, який вони мають за законодавством України; такі терміни чітко співвідносяться з поняттями, які вони позначають; текст правової норми, застосованої судом, відтворюється без перефразовування і при цьому зрозуміло, де наводиться правова норма, а де суд дає своє тлумачення її змісту. Судове рішення не повинно містити положень, які б суперечили або виключали одне одного, ускладнювали чи унеможливлювали його виконання.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 18.12.2009 № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» постановив у необхідних випадках у судових рішеннях зазначати про урахування рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції та законів України, які підлягають застосуванню в даній справі та при вирішенні питання про відповідність Основному Закону України нормативно-правових актів, перелічених у пункті 1 частини першої статті 150 Конституції України, якими сторони доводять свої вимоги чи заперечення, а також постанов Пленуму Верховного Суду України, прийнятих відповідно до статті 125 Конституції України і статті 55 Закону України від 7 лютого 2002 року N 3018-III «Про судоустрій України», з питання застосування норм процесуального та матеріального права, які підлягають застосуванню в даній справі [10].

«Особлива роль Верховного Суду України як суб'єкта прецедентної правотворчості України обумовлюється його місцем у судовій системі (очолює систему судів загальної юрисдикції), наявністю особливих системних функцій (забезпечує однакове застосування судами законодавства України) та процесуальних повноважень (касаційна інстанція, рішення якої є остаточними й оскарженню в межах судової системи України не підлягають), а також кадровий потенціал (судді Верховного Суду України мають найвищі кваліфікаційні вимоги з-поміж суддів судів загальної юрисдикції)» [8, с. 9] На загальнодержавному рівні лише Верховний Суд України має багаторічний досвід узагальнення судової практики.

Для того, щоб судити про дійсну роль судових рішень в законодавчо-нормативній системі права, потрібно звертати увагу не стільки на доктрину, скільки на інший фактор – на ріст кількості різноманітних збірників і довідників судової практики, зауважує Рене Давид. Ці збірники і довідники пишуться не для задоволення їх читачів: «Їх роль пояснюється лише тим, що судова практика є у прямому смислі слова джерелом права» [2, с. 142]. При цьому під джерелом права розуміється не поточна практика, а те, що у науці

називають прецедентною судовою практикою, тобто рішеннями, які приймаються Верховним Судом України з принципових питань, які по різному вирішуються нижчестоящими судами.

Законом України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» до процесуальних законів були внесені зміни та доповнення, відповідно до яких Верховний Суд України повинен прийняти до касаційного провадження і переглянути будь-яку справу, що вирішена не так, як раніше судом була вирішена аналогічна справа [4]. Кримінальний процесуальний кодекс України доповнений ст. 400²⁵, в якій зазначено: рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності зазначену норму закону, та для всіх судів України [6]. Аналогічні норми знайшли своє відображення і у ЦПК України (ст.111²⁸) [13], ГПК України (360⁷) [1], КАС України (ст.244²) [7]: рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України.

Таким чином, в судочинство було впроваджено судовий прецедент як джерело права. Тому казуальне тлумачення норми права, яке міститься у таких рішеннях Верховного Суду України стало обов'язковим як для нижчих судових інстанцій, так і для всіх зацікавлених у вирішенні їх справ осіб.

О.Ф. Скакун відносить судову практику до допоміжного джерела права романо-германського типу з об'єктивних причин. Зростанню ролі судового прецеденту сприяє недосконалість законодавства, піднесення «третьої влади»-судової, що дозволила суддям розробляти принципів рішення, уточнювати положення закону таким чином, що народжуються нові норми. Використовуючи казуїстичний підхід, судді нерідко виступають «заступниками» законодавця, особливо тоді, коли законодавець широко сформулював норми права і тим самим відкрив простір для розширювального тлумачення і творчості.[12, с.541-542]. Судовий прецедент як джерело права характерний для англо-саксонської правової системи, у відповідності до якої обов'язкові: повага до окремо взятого судового рішення одного із вищестоящих судів; визнання того, що рішення такого суду є переконливим прецедентом для вищестоящих по ієрархії судів; кожне окреме судове рішення розглядається завжди як обов'язковий прецедент для нижчестоящих судів.

Як слушно зауважує М.В.Кучин, не зважаючи на суттєві розбіжності, ці дві правові системи, проіснувавши паралельно декілька століть, видозмінилися. Між ними намітилася тенденція до зближення [9, с. 50-52]. В деяких країнах правові системи настільки переплелися, що їх важко віднести до якоїсь конкретно [2, с. 43].

Наведені обставини свідчать про наявність взаємозв'язків у світовому правовому розвитку, постійне реформування (зближення, імплементація міжнародних норм у внутрішнє право і т.інш.) правових систем, а отже, наявність судового прецедента в Україні не буде протирічити теорії права.

Сама можливість розвитку прецедентного права не повинна бути направлена на самоствердження судової влади, а в першу чергу повинна працювати на ефективний захист прав громадян.

Висновки. В силу географічного розташування та історичного розвитку Україна відноситься до країн з романо-германською системою права, в якій основним джерелом права виступає закон, і не властиве судове нормотворення. Судовий прецедент характерний для країн англо-саксонської системи права, де кожне судове рішення може бути джерелом права. Враховуючи інтеграційні процеси протягом останніх декількох століть дані системи права зблизились, набуваючи не властивих їм рис: в країнах з романо-германською системою права підвищується роль судової практики, а в країнах англо-саксонської системи права – роль закону. Таке ж положення склалося і в Україні, де судову практику можна віднести до джерела права. Мова йде про Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», нормами якого встановлено: рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, стало обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Давид Рене. Основные правовые системы современности / Рене Давид. – М.: Международные отношения, 1967. – 379 с.
3. Завадская Л. Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты: моногр. / Л. Н. Завадская; отв. ред. М. С. Шакарян. – М.: Наука, 1982. – 142 с.
4. Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
5. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
8. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України / Д. Кухнюк // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – №10(86).
9. Кучин М. В. Прецедентное право Совета Европы и правовая система Российской Федерации: проблемы взаимодействия / М. Кучин // Правоведение. 2001. – №1. – С. 50-52.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 № 14 «Про судове рішення у цивільній справі» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
11. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду від 20.05.2013 № 7 «Про судове рішення в адміністративній справі» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13>.

12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
13. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Остафійчук Л. А. Роль судебной практики в системе актов государственной власти Украины

В статье рассматривается роль судебных решений в законодательно-нормативной системе права Украины, внедрение судебного прецедента как источника права, а также влияние решений Верховного Суда Украины, принятых по принципиальным вопросам по применению норм права, которые по-разному решаются нижестоящими судами, на подобные правоотношения.

Ключевые слова: Верховный Суд Украины, источник права, деятельность суда, судебная практика, судебный прецедент, правовой акт.

Ostafiiuchuk L. A. The significance of judicial practice in the system of acts of the state power of Ukraine

The article highlights the significance of judicial decision in the legislative and normative system of law of Ukraine, introducing judicial precedent as a source of law, as well as the impact of the Supreme Court of Ukraine taken in fundamental issues on applying norms of law interpreted in different ways by the lower courts, on these legal relations.

Key words: Supreme Court of Ukraine, adjudication, source of law, judicial practice, judicial precedent, legal act.